

FREUD CARTESIÀ

Antoni Vicens

(Universitat Autònoma de Barcelona)

a Elena

Es diria que Descartes va escriure les seves *Meditacions metafísiques* per demostrar que no dormia. En efecte, la qüestió sobre la realitat dels pensaments dels somnis, que obre les pàgines de la reflexió cartesiana, sembla trobar la seva resposta al final de les seves meditacions.

Les *Meditacions metafísiques* comencen, com se sap, per l'evocació de tots els dubtes humans; els nostres sentits són els responsables de tot engany, encara que no siguin sempre enganyadors. El problema consistirà en trobar el criteri o el dispositiu susceptible de destriar la veritat malgrat l'engany d'uns sentits dels quals no podem prescindir.

A tal fi, Descartes intenta primer de tot portar fins al límit el dubte sobre la realitat del que ens mostren els sentits. Coses tals com el fet que sóc aquí, que tinc un paper al davant, que aquesta mà que escriu és d'un cos que em pertany, poden ser sotmeses al dubte metòdic, però no fins al final. Negar aquests fets seria follia vertadera, insensatesa, *amentia*.

Descartes sap que no és boig. Però sap que és home, és a dir, que no solament dorm, sinó que sap que de vegades dorm i que de vegades està despert; i també que, quan dorm, en els somnis se li representen unes coses tan inversemblants o més que les que es representen als insensats. «Quantes vegades m'ha passat —diu Descartes— de somiar de nits que era aquí, que estava vestit, que era a la vora del foc, tot i estar nu dins del meu llit?»¹ El dubte cartesià retorna aquí, quan sembla no trobar-se cap criteri que distingeixi l'evidència desperta de la representació adormida: «veig tan manifestament —diu Descartes—, que no hi ha ni indicis conclusius ni marques prou certes per les quals hom pugui distingir amb netedat la vigília respecte del son, que n'estic del tot esbalaït.»² Diríem que a Descartes se li fa tan difícil la realitat del despertar, que gairebé li seria més fàcil demostrar que està tot el temps adormit.

Fem-ho així doncs, conforme a l'estoïcisme del seu pensament; posem que somiem tot el temps, que res del que percebem no és tal com ho sentim. En aquest cas, haurem d'admetre que, si bé tot el que coneixem és imaginari, el seu model haurà existit alguna vegada com a objecte dels nostres sentits; haurem fet una descomposició d'aquests objectes en elements i, en acabat, haurem combinat de manera inèdita aquests elements fins a construir la ficció que anomenem coneixement.

Ara, aquesta descomposició en elements ens demostra que ja hem posat en obra una primera operació de la raó. Així, a partir d'ells, ens podrem remuntar primer a les coses generals i després a les coses més simples i més universals «que són vertaderes i existents»,³ és a dir a les coses a partir de les quals, per combinació, surgeix tant el que és vertader i existent com el que és fals i imaginari. A aquesta classe de coses simples i universals pertanyen el cos, l'extensió, la figura, la quantitat, el nombre, el lloc, el temps «i altres semblants».⁴

És per això que la veritat i la realitat que buscàvem i no trobàvem en el testimoniatge dels nostres sentits, la podrem assentar en les ciències que s'ocupen precisament de les coses sim-

¹ Descartes, *Méditations métaphysiques*, I, 5.

² *Ibid.*

³ *Médit.*, I, 6.

⁴ *Médit.*, I, 7.

ples i generals, és a dir, en les ciències matemàtiques. «Puix que —diu Descartes—, tant si vetllo com si dormo, dos i tres junts alhora sempre formaran el nombre de cinc, i el quadrat mai no tindrà més de quatre costats; i no sembla pas possible que d'unes veritats tan aparents es pugui sospitar cap falsedat o incertesa».⁵

I així, sense poder distingir encara entre el son i la vigília, ens trobem introduïts de ple en l'univers cartesià. En efecte, «un geòmetra que [en somnis] inventés una nova demostració, el seu son no li impediria ser verdadera».⁶

I és sense distingir el son de la vigília que continua la demostració metafísica cartesiana. Cal observar, però, que Descartes no fa un pas més endavant sense haver fet entrar en la demostració, i no sense un cert efecte d'*ex machina*, un Déu que no vol que el filòsof s'enganyi. És un Déu infinitament bondadós envers el filòsof, efectivament; però aquí hem d'afegir la confiança aristotèlica en el fet que Déu no dorm mai. Això és tant com dir que podem dormir tranquils, que Déu vetlla el nostre son. I és justament aquest Déu vigilant el que permetrà a Descartes el seu recorregut racional.

I el camí s'acaba precisament quan Descartes ha pogut finalment trobar, a partir de la consideració de les ciències, l'argument que li permet de distingir les representacions dels somnis de les representacions de la vigília.

Construït el mètode, obert el camí de la certesa, tots els dubtes esdevenen «hiperbòlics i ridículs —diu Descartes al final de les *Meditacions metafísiques*—, particularment aquesta incertesa tan general referida al somni, el qual no podia distingir de la vigília».⁷ El criteri trobat es fonamenta per a Descartes en l'operació de l'esperit que anomenem memòria: el contingut dels somnis apareix com a inconnex respecte de totes les altres coses que formen la successió contínua de la nostra vida. Les representacions dels somnis no les uneix en una continuïtat la memòria, «tal com acostuma a unir les coses que ens passen mentre estem desperts».⁸

Aquesta unió desperta de les representacions en un continu lligat per la memòria té Déu com a valedor. De Déu, Descartes podria suposar que l'enganya si no fos perquè la seva existència està provada per la seva essència: si Déu fos enganyívol, el qui el pensa no en podria tenir una idea certa. I com que el qui el pensa en té una idea certa, Déu no enganya.

Afegim que encara d'una altra manera és vertadera per a Descartes l'experiència del somni. Com és sabut, va ser en un somni on va trobar la xifra del seu destí. La frase somiada «*Quod vitae sectabor iter?* Quin camí seguiré en la vida?»⁹ Descartes la interpreta analíticament: «el camí que seguiré en la vida és el mateix que m'assenyala aquest vers d'Ausoni: la unió de filosofia i saviesa».¹⁰ Només un filòsof i un home prudent es fa aquesta pregunta sobre el camí de la vida, n'extreu les conseqüències i les transmet a la posteritat. Descartes s'interpreta a si mateix el somni, s'interpreta ell mateix en el somni, dóna fe al seu missatge i, en efecte, aquest és el camí que seguirà, el de la pregunta per l'existència elevada a filosofia.

Freud parteix d'alguns dels elements que hem vist que són cabdals en el cartesianisme: el son i el que l'interrump, els somnis i la seva veritat. El que passa és que Freud comença la seva

⁵ Médit., I, 8.

⁶ *Discours de la méthode*, p. 39 (ed. Gilson).

⁷ Médit., VI, 42.

⁸ Ibid.

⁹ Cf. S. FREUD, «Brief an Maxim Leroy: Über einen Traum des Cartesius» (1929) (trad. a les Obras completas, Buenos Aires, Amorrortu, 1976, vol. 21, p. 201-202. Cf. també la introducció de James Strachey, en la mateixa publicació, p. 197-200.

¹⁰ Ibid.

Traumdeutung plantejant una primera hipòtesi no necessàriament cartesiana, la que parteix de la necessitat que té de dormir la substància extensa que anomenem cos. Cal fer-ho a fi de mantenir la vida de l'organisme; i cal despertar-se també, almenys per satisfer un cert nombre de necessitats.

Cal dormir, cal despertar, i en l'endemig hi ha els somnis, la primera funció dels quals és satisfer el desig de dormir. Si mentre dormim som estimulats d'alguna manera, internament o externament, ens despertem; o bé forgem un somni que ens permeti de prolongar una estona més el son.

Els somnis, que són formes de pensament —en això estan d'acord Descartes i Freud—, es lliguen doncs d'alguna manera amb qualitats específiques de la substància extensa del cos. Ara bé, amb Freud no podem considerar aquest cos com pur i simple mecanisme, a l'estil de la fisiologia cartesiana. El cos que dorm i que té somnis amb sentit, somnis que porten una veritat interpretable per al subjecte, és un cos que gaudeix. Ho fa a partir d'uns impulsos interns, no localitzables fisiològicament, que semblen completament aliens i que Freud va anomenar pulsions; a cada instant el subjecte ha de negociar amb ells la seva pròpia existència. Aquesta negociació, les vies simbòliques per les quals passa, s'anomena inconscient.

El cos pulsional és un cos obligat a respondre a unes exigències, les formes més simples de les quals Freud va considerar primer que eren les de l'autoconservació i de la sexualitat; en efecte, cal conservar-se un mateix com a individu i reproduir-se com a espècie. Més endavant va considerar que, a més d'aquests impulsos vectorialitzats en un sentit de progrés cap al manteniment de la vida, calia considerar una altra pulsio en sentit contrari, que, per si sola, portaria aquest gaudi fins al seu límit mortal.

Així doncs, el cos dorm, però no ho fan pas les pulsions, i fan de l'inconscient que ha de tractar amb elles el forjador de somnis en els quals intenten satisfer-se. Satisfacció limitada, com deïem, pel despertar mateix.

Gràcies a aquesta construcció, Freud va poder introduir els somnis en un espai cartesià, en el qual el real i el racional guarden algun tipus de distància i algun mode de relació.

D'una banda, Freud va construir la *Deutung*, la interpretació dels somnis a partir de considerar-los precisament com un producte racional. Els somnis se'ns presenten com una capacitat de significar, la qual, si bé ens apareix com deslligada i discontinua respecte del pensament diürn, no és impossible de reconstruir-ne el lligam amb la vida del subjecte i amb la continuïtat de la realitat extensa i pensant. Tal com assenyala Lacan en *Els quatre conceptes fonamentals de la psicoanàlisi*, el subjecte freudià del somni és el subjecte de la certesa de la qual els somnis són portadors i que s'interpreta en veritat, i no solament en ficció; per això Freud és cartesià. I no solament per això, sinó també perquè per a aquesta certesa també el dubte n'és matèria prima. En la interpretació del somni, tot és integrat en el seu text, fins i tot els dubtes i les incerteses sobre el seu contingut.

Ara, d'una altra manera respon Freud a Descartes. La pulsio de la qual hem parlat és un concepte que se situa en el límit entre el psíquic i el somàtic, és a dir, entre el pensament i l'extensió en tant que és la d'un cos viu. Aquest concepte porta doncs amb ell el que Descartes només va poder fingir. Freud, és clar, tot i el seu passat científic de neurofisiòleg, no pretén haver trobat aquest punt de límit, però sí algunes coses que en proven la consistència possible.

La primera és el fet que la interpretació dels somnis troba sempre un punt d'obscuritat, un element significant per al qual no es pot establir cap representació significant. És el que va anomenar el llombrícol del somni, les arrels del qual apunten a l'irrepresentable, fora dels pensaments del somni.

La segona la trobaríem en una doctrina vertadera sobre el despertar, encara per fer. Per què despertem? Per què no continuem dormint eternament? Què ens desperta? Freud busca la resposta a aquestes preguntes a través de la seva explicació dels somnis. Ens fa somiar la pulsíó o, més aviat, la necessitat d'acceptar la pulsíó, que no dorm, entre les representacions. Això és possible en un temps indeterminat, en els somnis; però al capdavant no hi pot entrar, i despertem. Si mentre dormim tenim set, somiem que bevem; però això no ens apaga la set i, a una hora o a una altra, ens despertem per anar a beure. Volem somiar la pulsíó, i l'inconscient ens en facilita la tasca; però també ens porta al punt en què despertem.

I quan Déu ens deixa de la mà, el somni haurà estat d'angoixa. D'aquí que busquem refugi en l'espai cartesíà despert de les representacions amb sentit. El qual, com se sap, és una protecció molt precària contra l'angoixa.